

KASTAMONU YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN “TEFSİRÜ ÂYETİ’L-KUR’ÂN” İSİMLİ ESER

“TEFSİRÜ ÂYETİ’L-KUR’ÂN” IN KASTAMONU MANUSCRIPT LIBRARY

Doç. Dr. Burhan BALTACI¹

ÖZET

Kur’ân'ın bir tek ayetini veya bir ayet grubunu tefsir eden müstakil eserler, çoğunluğu yazma eser kütüphanelerinde olmak üzere, ciddi bir yekûn tutmaktadır. Bunların araştırılması ve ortaya çıkarılması Tefsir Tarihi açısından önem arz etmektedir. Elinizdeki çalışmada bu faaliyetlere bir katkı olması babında, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan *Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân* isimli eser incelenmiştir. Bu tür eserler kütüphanelerimizde bağımsız birer kitap olabildiği gibi, genelde kitapları oluşturan risaleler şeklinde de yer almaktadır.

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi bulunan Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân isimli eserin müellifi katalog kayıtlarında Takıyyuddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî (769-845/1367-1441), müstensihisi ise Ahmed b. el-Lubhidî Muhammed b. Tolun olarak yer almaktadır. Telif tarihi 820 (1417), istinsah tarihi 881 (1475), istinsah yeri ise Şam olarak belirtilmiştir. Bu eser Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi 1122/17 nu.da kayıtlı eserin 212 b-220 a varakları arasında yer almaktadır. Katalog bilgilerinde Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân olarak yer alan eserde Yusuf 12/101 ayetteki Hz. Yusuf'un (as) duasının bir bölümü olan "teveffeni muslimen" ifadesi tefsir edilmektedir. Eser, risalenin yer aldığı kitaba yeni Türkçe eklenen listedeki isimlendirmede Risâle fî Suâli Hâtimeti'l-Hayri olarak yer almaktadır. Bu isimlendirmeden ayet tefsiri olduğu anlaşılmamaktadır. Ferağ kaydında eserin müellifi "Ahmed b. Alî el-Makrîzî" olarak yer almaktadır. Telif tarihi katalog bilgilerinde "820 (1417)" olarak yer almasına rağmen eserde bu tarih "11 Recep 829 Pazartesi" olarak verilmektedir. Eserin adı katalogda Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân olarak yer almasına rağmen diğer eser isimlendirmelerine uygun halde adlandırılacak olursak "Tefsîru/Risâle fî Tefsîri Âyeti 'teveffenî muslimen'" şeklinde olması gerekirdi. Araştırmamızda eserin içerik analizi ve Tefsir ilmi açısından değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi, Ayet Tefsirleri, Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân.*

¹ Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, baltaci@kastamonu.edu.tr

ABSTRACT

Single works that interpret a single ayat or a group of ayat of Quran, majority of which are in manuscript libraries, are too many. Researching and revealing of these have importance with regards to the History of Tafsir. In this study, as a contribution to these activities, *Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân* which is present in Kastamonu Manuscript Library were examined. Such kind of works may be present in our libraries as independent single books or in general, in the form of tractates which constitute the books.

The author of the *Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân*, which is in the Kastamonu Manuscript Library, is noted to be Takıyyuddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî (769-845/1367-1441) while the scribal is Ahmed b. el-Lubhidî Muhammed b. Tolun. It was written in 820 (1417), the date of copy is 881 (1475), and the place of copy is noted as Damascus. This work is among the 212 b-220 foils of the work recorded under the 1122/17 number of Kastamonu Manuscript Library. In the book, which is listed as the *Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân* in the catalogue, hermeneutics of the “tevefenni muslimen”, a part of the prayer of the Prophet Joseph’s (pbuh) in the verse 12 of the surah Joseph (101), is made. The work figures as *Risâle fî Suâli Hâtimetri'l-Hayri* in the naming of the list, added in the new Turkish to the book where the book exists. It is not understood to be an hermeneutics of verse from this naming. The author of the work is noted as "Ahmed b. Alî el-Makrizî" in the release record. Although the date of the publication is "820 (1417)" in the catalogue information, the date was given as “11 Recep 829 Monday”. While the name of the work is *Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân* in the catalogue, it should be "*Tefsîru/Risâle fî Tefsîri Âyeti 'teveffenî muslimen*", to name it in accordance with other namings. Our study will make a content analysis of the work and its evaluation in terms of hermeneutics.

Keywords: *Kastamonu Manuscript Library, Ayat Tafsirs, Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân.*

1. GİRİŞ

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi bulunan *Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân*² isimli eserin müellifi katalog kayıtlarında Takıyyuddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî (769-845/1367-1441), müstensihî ise Ahmed b. el-Lubhidî Muhammed b. Tolun olarak yer almaktadır. Telif tarihi 820 (1417), istinsah tarihi 881 (1475), istinsah yeri ise Şam olarak belirtilmiştir. Bu eser Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi 1122/17 nu.da kayıtlı eserin 212 b-220 a varakları arasında yer almaktadır.³

Katalog bilgilerinde *Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân* olarak yer alan eserde Yusuf 12/101 " رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمَلِكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ الدُّنْيَا " ayetinde Hz. Yusuf'un (as) duasının bir bölümü olan "تَوْفَنِي مُسْلِمًا" ifadesi tefsir edilmektedir.⁴ Eser, risalenin yer aldığı kitaba yeni

² "تَوْفَنِي مُسْلِمًا" Yusuf 12/101. ayetin tefsiri mahiyetindedir.

³ (Fiziksel Özellikler: 17 satır, yazı türü nestalîk, dili Arapça, kâğıt türü bayraklı koç filigranlı. Boyutları: 135x85-215x150 mm. Çaharkuşe meşin, miklebli ebru cild. Söz başları ve keşideleri kırmızı.)

⁴ Bkz. 37 Hk 1122/17, vr. 213 a.

Türkçe eklenen listedeki isimlendirmede *Risâle fî Suâli Hâtîmeti'l-Hayri*⁵ olarak yer almaktadır. Bu isimlendirmeden ayet tefsiri olduğu anlaşılmamaktadır.⁶

Ferağ kaydında eserin müellifi "Ahmed b. Alî el-Makrizî"⁷ olarak yer almaktadır. Telif tarihi katalog bilgilerinde "820 (1417)" olarak yer almasına rağmen eserde bu tarih "11 Recep 829 Pazartesi" olarak verilmektedir.⁸ Eserin adı katalogda *Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân* olarak yer almasına rağmen diğer eser isimlendirmelerine uygun halde adlandırılacak olursak "Tefsîru/Risâle fî Tefsîri Âyeti 'teveffenî muslimen'" şeklinde olması iktiza ederdi. Bu da daha önce de ifade ettiğimiz ayet tefsiri isimlendirmelerinin pek çoğunun kataloglama esnasında sonradan yapıldığının bir göstergesidir.

2. ESERİN İÇERİK İNCELEMESİ

Eser hamdele salvele ve ayetlere telmihlerde bulunulan dua cümleleriyle başlamaktadır. [212 b]

Müellif eserde " رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مَنْ تَأْوِيلَ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْتَنِي بِالصَّالِحِينَ "9 ayetinde Hz. Yusuf'un (as) duasının bir bölümü olan "تَوَفَّنِي مُسْلِمًا" "Beni Müslüman olarak öldür" ifadesi hakkındaki görüşleri masaya yatırmaktadır. Suddî (127/745) ve 'Abdullâh b. 'Abbâs'a (68/687) ait olan görüşe göre, ayette ifade edilen "eceli geldiği zaman Müslüman olarak ölmeyi temenni etmek"tir. Ölümü ilk temenni eden peygamber de Yusuf'tur (as) denilmektedir. Katâde'den (118/644) nakledilen rivayete göre ise Yusuf (as) birliği sağlayıp aklandıktan ve de dünya hâkimiyetini eline aldıktan sonra önceki halindeki gibi salihler arasında olmayı diledi. İbn 'Abbâs'a (68/687) göre peygamberler arasında daha önce ölümü temenni eden olmamıştı. [213 a]

Bir rivayet göre Yusuf (as) ülkesinde birliği sağladıktan, Allah'ın nimetlerine de kavuştuktan sonra Rabbine kavuşmayı diledi. İbn Ebî Necîh'in (101/719) görüşüne göre, Allah Mısır meliki iken Yusuf'u babası ve kardeşleri ile bir araya getirdiği zaman o, Allah'a ve salih ataları İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'a kavuşmak istedi. Dahhâk'a (105/723) göre ayetin anlamı "Sana itaat üzere beni öldür, canımı alacaksan beni bağışla." 'Atâ' (114/732) vasıtasıyla İbn 'Abbâs'tan (68/687) gelen bir rivayette, ayetin anlamı "Benim canımı alırken İslam'ı benden çekip alma." demektir. Vâhîdî'ye göre ayet ölümü temenni etmeye delil olmaz, aksine ölüm anında Müslüman olarak ölmeyi istemeye delil olur. Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Yûsuf el-Kevâşî'ye (680/1281) göre "mü'min olarak öldür" demek, "muvahhid ve ihlâslı olarak" demektir ve de "nefsimle beni baş başa bırakma" anlamına gelir. [213 b]

⁵ Bu ibarede de "Müellif Takiyyuddin el-Makrizî" ilavesi vardır.

⁶ Bu tebliğin hazırlanmasında *Müstakil Ayet Tefsirleri -Kastamonu Yazmaları-* (Emin Yayınları Bursa 2013) isimli çalışmamızdan istifade edilmiştir.

⁷ Ebû Muhammed (Ebû'l-'Abbâs) Takiyyuddin Ahmed b. 'Alî b. 'Abdilkâdir el-Makrizî, yaşadığı tarihler (766/1364-1442) şeklinde de kaynaklarda yer almaktadır. Metinde geçen tarihler katalog bilgileridir. İncelemeye tabi tuttuğumuz eser hakkında bilgiye rastlanmamıştır. Hayatı ve eserleri hakkında bkz. Eymen Fuâd Seyyid, "Makrizî," *DİA*, c. 27, s. 248-251.

⁸ 37 Hk 1122/17, 220 a.

⁹ Yusuf 12/101.

Kurtubî'ye (671/1273) göre de Yûsuf (as) ölümü değil, İslam üzere ölmeyi temenni etmektedir. Müfessire göre cumhurun görüşü de bu yöndedir. Müfessir burada Kurtubî'nin serdettiği hadislere telmihte bulunur. Müfessire göre bu kadar delil varken Yusuf (as)'ın ölümü temenni etmesi söz konusu değildir. Bunun dışında eğer temenni etmişse, sadece onun dininde ölümü temenni etmenin caiz olma ihtimali kalmaktadır.¹⁰ [214 a] Müellif eserin bu bölümünde dua içeren ayetlere yer vermektedir.

Müfessir yine ayetin anlam alanına döner ve "Beni Müslüman olarak öldür" cümlesinin ne anlama geldiğine dair müfessirlerin görüşlerine yer verir. Kurtubî'ye (671/1273) göre "peygamberlerle beraber iyilerden (ebrâr) olarak" demektir. İbn 'Atıyye'ye (546/1151) göre "onların ahkâm ve efaline yaşayarak canımı al." demektir. [214 a]

Ebû Hayyân'ın (745/1344) *el-Bahr(u'l-Muhît)* adlı eserine de atıf yapar ve onun "iyilerle beraber canımı al" anlamındaki görüşüne yer verir. "Ebrâr" kelimesinin kökeni hakkında filolojik tahlillere yer verir. Bu ayette tefsir edilen "تَوْفِيي مُسْلِمًا وَالْحَقِّيي" ifadesini son olarak söyleyen kimsenin Hz. Ebû Bekr (13/634) olduğu rivayetini aktarır.¹¹ Müellif konu ile alakalı Buhârî'den (256/870) de bir hadis nakleder. [214 b]

Müellif senet ve metni ile Hz. Peygamber'den "innema'l-a'mâlu bi'l-havâtîm"¹² cümlesi ana fikri olan ve cennetlik amel işleyenlerin son anda cehennem, cehennemlik amel işleyenlerin de son anda cennete gidebileceğini ve bu konuda örnekleri ihtiva eden bir hadisini nakleder. Yine *Kitâbu'r-Rakâik* adlı esere atıf yaparak oradan "bâbu'l-a'mâlu bi'l-havâtîm ve mâ yehâfu minhâ/amellerin sonlarına göre değerlendirilmesi ve son(un kötü olmasın)dan korkma bâbı" adı altında yer alan hadise başvurur.¹³ [215 a]

Hız. Peygamber'den nakledilen bir hadiste, savaş meydanında kahramanca savaştığı halde "Cehennemlik birini görmek isteyen şu adama baksın."¹⁴ dediği bir Müslüman savaşta yaralanıp acıya dayanamayarak intihar etmesi neticesinde cehennemlik olmuştur. Bu hadis de "ameller sonlarına göre değerlendirilir" ifadesi ile noktalanmaktadır. Müfessir bu noktada bir uyarıda bulunmakta ve Hız. Peygamber'in hadislerinde de işaret ettikleri gibi amellerin sonlarına bakılarak değerlendirilmesi gerektiğini, Allah dostlarının da bu sebeple Allah'tan daima hüsn-i hâtime dilediklerini, kurtuluşun bu yolla olabileceğini belirtmektedir. [215 b]

Müellif örnek hadisleri kaynakları ve senetleri ile beraber zikretmeye devam eder. Hız. Peygamber'in bile duasında "يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك"¹⁵ şeklinde Allah'ın dini üzere sabit kalabilmeyi Allah'tan temenni etmesini bu konunun

¹⁰ Yusuf (as)'ın "imanla ölmeyi temenni etmesi" hakkında bkz. *el-Ehâdisu'l-Muhtâra mine's-Sahihayn*, I, 73.

¹¹ Eserdeki bu bilginin yanına ilgili rivayetin Muslim b. el-Haccâc'ın (261/875) *Sahîh*'inde rivayet edildiği notu düşülmüştür.

¹² el-'Aynî, Bedruddîn (855/1451), *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, XXXIII, 272, (Şâmile-2).

¹³ Müellifin bu hadislere yer verirken senetleri ile zikretmesi dikkat çekicidir.

¹⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VI, Beyrût 1987, VI, 2436, nu. 6233, (Şâmile-2).

¹⁵ Ebû Ya'lâ, Ahmed b. 'Ali b. El-Musennâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, I-XIII, thk. Hasen Selîm Esed, Dımeşk 1984, VIII, 128, nu. 4669.

hassasiyetini anlatmak için zikreder.¹⁶ Takip eden satırlarda müfessir konuyu senet ve metinleri verilen diğer hadislerle delillendirilmeye ve açıklanmaya devam eder. [216 a]

Hiz. Peygamber'den, "Allah bir kulun hayrını dilerse onun ölümüne yakın, razı olacağı bir amel nasip eder ve onun durumunu değiştirir." şeklinde bir hadis nakleder. Bunun usûlu'd-dîn de denilen kelam ilminin tartışmalı konularından birisi olduğuna dikkat çeken müellif Mâturîdî ve Eş'arî kelam ekolleri arasında konunun tartışmalı bir mesele olduğuna da değinir. Bu konuda kendi mezhebi olan Eş'arî mezhebinin görüşünün daha doğru olduğunu ifade eder. Eş'arî mezhebinin görüşünü doğru olduğunu ifade ederek aktarırken Mâturîdî mezhebinin, imanın tasdikten ibaret olduğuna dair, görüşüne de –mezhebin imamına "rahımeullah" şeklinde saygılı ifadeler kullanarak- yer verir. [216 b]

Müellif adı geçen iki mezhebin görüşlerini teferruatlı bir şekilde tartışır ve iman-amel ilişkisine de değinerek kişinin yapıp ettiklerinin imanını ve sonunu etkilediğine vurgu yapar. Bunu delillendirmek için Firavun'un sonunu örnek olarak gösterir. (217 a) Müellif " وَمَنْ يَأْتِهِ¹⁷ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى جَنَّاتُ عَدْنٍ " ayetlerini de görüşünü desteklemek üzere delil olarak kullanır. [21 a-b] Konuyu detaylandırırken sahabenin cahiliye döneminde yaşadıklarından sonra en hayırlı ümmet olmalarını¹⁹ da zikreder. Ayrıca ariflerin "Allah'ın ma'siyet/günah içinde nice kavimleri vardır, ma'siyetleri onlara zarar vermez." sözünü de hatırlatır. Maturîdî mezhebinin bu konuda hata ettiğini delillendirmeye çalışır. [217 b] İmam Nevevî'nin "selefin 'mü'minim' demek yerine 'inşallah mü'minim' demeyi tercih ettiklerine dair ifadesini nakleder. Evzâ'ye göre her iki söyleyiş de caizdir. Mezhebin görüşünün doğruluğunu ispat sadedinde "kâfire, kâfir mi, inşallah kâfir mi, denilmesi gibi" çeşitli izahlar da yapılır. [218 a]

Enes b. Mâlik'ten (93/711) Rasulullah'ın namazdan çıkınca önce "Allah'ım ömrümü hayırlı eyle" ardından "Allah'ım amelimi hayırlı eyle," son olarak da "Sana kavuştuğum günümü hayırlı kıl" şeklinde duada bulunduğunu nakleder.²⁰ Diğer bazı hadislerle konuyu destekler ve bu esnada hadisleri senetleri ile zikretmekten geri durmaz. [218 b]

Müellif, konuyu detaylandırırken çeşitli eserlere de atıflar yapar. Bunlar Ebû Muhammed 'Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm'ın (456/1064) *el-Muhallâ'sı*, Ebû Muhammed 'Abdu'l-'Azîm el-Munzirî'nin (656/1258) *et-Terğîb ve't-Terhîb* adlı eserleridir. [218 b]

Müellif, içinde konumuz olan ayetin ilgili cümlesini de ihtiva eden ve dua içeren uzunca bir hadisi nakleder. [219 a] Ahmed b. Hanbel'den (241/855) "Allah'ım benim canımı İslam ve sünnet üzere al" şeklinde dua ettiğine dair nakilde bulunur.

¹⁶ Müellif zikrettiği bu hadisin de senedini vermekle yetinmeyip -âdeti olmadığı şekilde- hadisin üst düzey sahih bir rivayet olduğu yorumunu da yapmaktadır. (216 a).

¹⁷ Ayyette "يَأْتِهِ" olarak yer alan ifade eserde "يَأْتِي ربه" şeklindedir (217 a).

¹⁸ Tâhâ 20/75-76.

¹⁹ Müellif, delil olarak sunduğu " كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ " Al-i İmrân 3/110. ayetteki muhatapları da "sahabe nesli" olarak anlamaktadır (217 b).

²⁰ Benzer metinde bir hadis için bkz. Taberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, Kahire 1415 h., IX, 157, nu.9411, IX, 172, nu. 9448.

Eser, su-i hatimededen sakınan ve husn-i hatime niyaz eden hadis kaynaklı dualarla devam eder, konu ile alakalı bir de olay/hikâye anlatarak sözü noktalar. [219 b] Eser, dua cümleleri, salât u selam ve (konunun başında yer verdiğimiz gibi) eserin müellifi ve telif tarihinin zikredilmesi ile son bulur. [220 a]

KAYNAKÇA

Buhârî. (1987). *el-Câmi 'u's-Sahîh*, I-VI, Beyrût: Şâmîle-2.

Ebû Ya'lâ. Ahmed b. 'Ali b. El-Musennâ. (1984). *Musnedu Ebî Ya'lâ*, I-XIII, thk. Hasen Selîm Esed, Dımeşk: Şâmîle-2.

El-'Aynî, Bedruddîn (855/1451). (trsz.) *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Şâmîle-2.

El-Makrîzî, Takıyyuddîn Ahmed b. Alî. [yz.] (820 /1417). *Tefsîru Âyeti'l-Kur'ân*, müstensih: Ahmed b. el-Lubhidî Muhammed b. Tolun. [yz.] istinsah tarihi: 881 /1475: 212 b-220 a.) Şam.

Seyyid. Eymen Fuâd. (2003). "Makrîzî," *DİA*, c. 27, s. 248–251, Ankara: TDV Yayınları.

Taberânî. Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed. (1415 h). *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, Kahire.